

CONSIDERAȚII PRIVIND „CĂȚEII DE VATRĂ” DESCOPERIȚI LA POIANA - PIROBORIDAVA

Paul Ciubotaru

Abstract

The knowledge of the Geto-Dacians spirituality is a difficult problem of the scientific research, both due to the complexity phenomena, and due to „the opacity” of the archeological discoveries. For Geto-Dacians the difficulty is bigger because it is associated with the absence or poverty of the written sources. For this reason the hopes of the investigators were turned towards the archeological discoveres, which remained the main source of the new contributions to the spiritual life knowledge of our ancestors.

„The dogs of dwelling place” discovered to Poiana are decorated with the plastic stylized element, in some cases with anthropomorphic and zoomorphic décor. We remark the ram protoma with backwards twisted horns, which continue towards the head with many rows of friezes and alveolae. The similar things were discovered also in Barlad, Racatau, Ocnita and Poiana-Dulcești.

Aside from practical role on which „the supports of fireplace” („cateii de vatra”) accomplished and that is racks for joints roasted on the spit, they are related to the cult of the fireplace and fire; then in the different rites and practiced rituals by Dacian population. The fireplace was considered the symbol of the house, the place where pater familias made the sacred familiar rites, this ensuring the cohesion and the stability of the family.

Cunoașterea spiritualității geto-dacilor constituie o problemă dificilă a cercetării științifice, atât datorită complexității fenomenelor în sine, cât și așa-numitei „opacități” a descoperirilor arheologice. Pentru geto-daci, dificultatea este și mai mare, întrucât se asociază cu lipsa sau sărăcia izvoarelor scrise. Din acest motiv, speranțele cercetătorilor s-au îndreptat spre descoperirile arheologice, care au rămas principala sursă prin care se pot aduce noi contribuții la cunoașterea vieții spirituale a strămoșilor noștri.

Lipsa cunoștințelor, cumulată cu neputința omului de a lupta cu forțele naturii, a făcut ca numeroase populații antice – printre care și geto-dacii – să se supună forțelor naturii și în locul cauzelor reale (științifice) să vadă cauze imaginare. Lipsa de cunoaștere a făcut ca superstițiile și credințele să joace un rol important în viața oamenilor din epocile mai vechi.

La geto-daci, aceste credințe sunt ilustrate printr-o serie de descoperiri arheologice, care pe plan suprastructural reflectă părerea oamenilor că viața lor este dirijată de anumite forțe ale naturii, iar ei prin diferite manifestări pot să influențeze aceste forțe supranaturale.

Descoperiți în decursul cercetărilor intensive efectuate de-a lungul anilor în așezarea geto-dacică de la Poiana, „căteii de vatră” apar doar în stare fragmentară și

uneori în apropierea vetrelor. Toate piesele descoperite au fost modelate din lut care, ulterior, a fost întărit prin arderi repetate.

În general, forma lor este paralelipedică, cu capetele decorate cu elemente plastice, în unele cazuri cu decor antropomorf și zoomorf¹. Se remarcă protoma de berbec cu coarnele răsucite spre spate, care se continuă spre corp cu mai multe șiruri de brăie și alveole (Pl. 1 / Fig. 2-3 și Pl. 2 / Fig. 1-6). În unele cazuri este doar sugerată forma unui bucraniu. Una dintre piese avea capetele dreptunghiulare, iar decorul sugera o față umană; ochii, nasul și gura fiind redade prin mici pastile de lut lipite² (Pl. 1 / Fig. 1). Înălțimea lor este cuprinsă între 15 și 17 cm, iar lungimea maximă este de circa 25 cm. Numiți și pirostii sau suporți de frigare, ei erau așezați pe marginea vetrei și se pare că erau folosiți pentru susținerea frigărilor din fier.

„Cătei de vatră”, asemănători celor găsiți la Poiana, s-au descoperit și în alte așezări dacice, unele exemplare fiind mai elaborate și reprezentând protome de animale diferite (cal, lup). Dintre acestea amintim descoperirile de la Brad³, Răcățau⁴, Ocnița⁵, Pecica⁶, precum și cele din mediul carpatic de la Poiana-Dulcești⁷.

Pe lângă rolul practic pe care l-au îndeplinit, ei sunt considerați ca fiind legați de cultul vetrei și al focului, deci în diverse ritualuri practicate de către populația dacică⁸.

Pe teritoriul țării noastre, asemenea piese sunt cunoscute încă din epoca bronzului, respectiv Cultura Monteoru. La Sărata Monteoru s-au descoperit „cătei de vatră” ale căror protome redau capete de berbec⁹. Reprezentarea capului de berbec pe unele torți de vase și „cătei de vatră” arată că berbecul avea în concepția purtătorilor culturii Monteoru o semnificație religioasă¹⁰.

În mitologia greacă, Apollon era considerat un zeu venit din nord, iar în Arcadia oamenii se închinau lui Apollon reprezentat în chip de berbec și era socotit ca protector al turmelor, iar mai apoi a devenit protector al artelor și muzicii¹¹. Nu excludem posibilitatea ca și pentru purtătorii culturii Monteoru, berbecul să reprezinte o divinitate protectoare, de ce nu, a turmelor. Prin perpetuarea tradiției, el a putut avea aceeași semnificație și pentru geto-daci, lucru care poate fi confirmat de protomele de berbec descoperite la Poiana.

La Mândrișca (județul Bacău) s-au descoperit două vetre suprapuse, deosebite ca formă și dimensiuni de vetrele de foc (1,75 x 1,70 m). Sub ele era o groapă în centrul căreia s-a găsit frontalul cu coarne al unui berbec. Iar la Popești s-au descoperit

¹ Radu Vulpe și Silvia Teodor, *Piroboridava*, Biblioteca Thracologica, XXXIX, 2003, p. 39; Stela Țau și Mircea Nicu, *Așezarea geto-dacică de la Poiana, județul Galați. Unelte, arme, piese de harnașament și alte obiecte de fier, bronz lut ars și piatră*, în *Arheologia Moldovei*, XXI, 1998, p. 47.

² Radu Vulpe și Silvia Teodor, *op. cit.*, p. 49.

³ Vasile Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Biblioteca Thracologica, X, București, 1995, p. 141.

⁴ Viorel Căpitanu, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în așezarea geto-dacică de la Răcățau (județul Bacău)*, în *Carpica*, 8, 1976, p. 64.

⁵ D. Berciu, *Buridava Dacică*, Editura Academiei R. S. R., București, 1981, p. 42.

⁶ I. H. Crișan, *Ziridava*, Arad, 1978, p. 147.

⁷ Gheorghe Bichir, *Cultura Carpică*, Editura Academiei R. S. R., București, 1973, pp. 95, 142.

⁸ Vasile Ursachi, *op. cit.*, p. 141.

⁹ Gheorghe Bichir, *op. cit.*, p. 143.

¹⁰ Gheorghe Bichir, *Săpăturile de la Mândrișca (județul Bacău)*, în *MCA*, IX, 1970, p. 117.

¹¹ Apollon era considerat și ca zeu care spală pe om de păcatele vărsării de sânge, iar tinerii îl venerau considerându-l ocrotitorul lor.

trei vetre cu caracter ritual, cu crusta decorată cu linii adâncite, formând chenare simple și cruci diagonale sau cercuri¹². În campania din anul 1951 de la Poiana s-au descoperit două vetre a căror crustă prezintă un chenar patrulater, alcătuit din linii duble închise (Pl. 3 / Fig. 1-2). Ele aparțin nivelului Poiana II (sec. IV-II a. Chr.) și aveau probabil un rost special, poate de ordin religios¹³. Asemenea vetre s-au mai descoperit și în alte așezări geto-dacice, printre care menționăm pe cele de la Popești¹⁴ și Vlădiceasa¹⁵, unde se aflau în interiorul unor locuințe speciale care îndeplineau și anumite funcții sacre.

Dar de departe cea mai reprezentativă vatră este cea descoperită între anii 1985-1990 de către Nicu Mircea la Poiana. Ca formă, ea este aproximativ ovală, cu dimensiunile de 1,40 x 1 m. și grosimea de 20 cm. Ea a fost construită pe un strat de bârne subțiri, a căror amprente se păstrau pe partea inferioară a fragmentelor recuperate. De jur împrejur, vatra era mărginită de o gardină înaltă de circa 12 cm. La nivelul platformei de ardere, vatra era prevăzută cu circa 10 orificii, în genul unor canale, care străbăteau în întregime, în diagonală, partea inferioară a gardinei; canale prin care se puteau scurge eventualele lichide ce s-ar fi aflat pe vatră. Considerăm că și această vatră trebuie să fi avut caracter ritual, dar lipsesc urmele altor amenajări speciale în apropierea sa. Vatra poate fi datată în sec. III a. Chr.

Numeroase resturi de vetre s-au descoperit în gropi speciale în care se mai aflau și „căței de vatră” din lut ars sau piramide mari perforate la partea superioară, folosite, deasemenea, ca suporti pe vetrele cu destinații speciale.

Ca și în alte așezări contemporane, la Poiana, cultul vetrei este documentat prin numărul mare de astfel de gropi, care mai conțineau cărbuni și cenușă¹⁶. Ele aveau o bază circulară, cu un diametru de 1,20 x 1,50 m, iar în profil ele prezintă, de cele mai multe ori, o formă de clopot și au fundul plat. Inițial s-a presupus că aceste gropi ar putea conține morminte¹⁷; dar ipoteza a fost infirmată pe parcurs ce se dezveleau tot mai multe astfel de gropi. Excludem opinia că acestea ar fi simple gropi menajere, deoarece sunt prea îngrijit săpate și fiindcă dimensiunile lor sunt adesea mult prea mari față de volumul resturilor îngropate care, în toate cazurile, proveneau de la vetre¹⁸.

Asemenea gropi s-au descoperit și la Grădiștea¹⁹, precum și în cadrul Culturii Carpice la Țifești-Panciu (județul Vrancea), la Mătăsaru (județul Dâmbovița) și Poiana-Dulcești²⁰.

Greutățile – ca și „căței de vatră” – au fost folosite tot în ritualurile legate de cultul vetrei. La Poiana s-au descoperit numeroase asemenea piese, în toate nivelurile de locuire, în unele cazuri în apropierea vetrelor, care au forma unor mici piramide sau a unui vârf de con. Ele sunt lucrate din pastă de proastă calitate și pot măsura

¹² Radu Vulpe, *Șantierul arheologic Popești*, în SCIV, VI, 1955

¹³ Idem, *Șantierul Poiana*, în SCIV, III, 1952, p. 194.

¹⁴ Radu Vulpe, *Șantierul arheologic Popești*, p. 243.

¹⁵ G. Trohani, *Raport asupra săpăturilor arheologice efectuate în așezarea geto-dacică de la Vlădiceasa, județul Ilfov, în anul 1973*, în „Cercetări arheologice”, I, 1975, p. 152, fig. 2.

¹⁶ Radu Vulpe și Silvia Teodor, *op. cit.*, p. 39.

¹⁷ Radu Vulpe, *Activitatea șantierului arheologic Poiana-Tecuci 1950*, în SCIV, II, 1951, I, p. 197.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Valeriu Sârbu, *Dava getică de la Grădiștea*, Editura Istros, Brăila, 1996, p. 46.

²⁰ Gheorghe Bichir, *Cultura Carpică*, p. 136.

15-20 cm. înălțime, iar în partea superioară sunt prevăzute întotdeauna cu un orificiu. Obiecte de acest fel se cunosc la noi începând din neolitic până în epoca romană²¹. Ele sunt simple, fără reprezentări plastice, doar una din ele este prevăzută pe cele patru muchii cu un șir continuu de alveole²².

Încercând să dea o interpretare funcționalității lor practice, etnografii au venit cu explicația că ele erau așezate pe suprafața vetrei pentru a înmagazina căldura, după care erau luate cu ajutorul unor bețe introduse în orificiul cu care erau prevăzute la partea superioară, apoi transportate în locuință, unde, peste noapte degajau căldura acumulată²³. Totuși, descoperirea unor fragmente de greutate în gropile rituale, ce cuprindeau și fragmente de vatră, cărbuni și căței de vatră, precum și descoperirea în secțiunea J în anul 1950 a 18 astfel de greutate piramidale dispuse în semicerc în jurul unei vetre²⁴, ne face să credem că și ele îndeplineau un anumit rol în ritualurile legate de cultul vetrei.

Această atenție deosebită față de foc, vatră și resturile focului exprimă mentalități și practici întâlnite la aproape toate populațiile arhaice. Uneori vetrele sunt decorate, acestea fiind adevărate altare de cult²⁵.

Vatra era considerată simbolul căminului, locul unde *pater familias* efectua riturile sacre familiale, ea asigurând coeziunea și stabilitatea familiei. Ca o consecință a acestui fapt, resturile vetrei și ale focului nu puteau fi aruncate, ci trebuiau „depozitate” pentru a nu fi „profanate”. Grija deosebită pentru resturile focului este ilustrată și prin alte observații stratigrafice. Astfel, la Grădiștea, într-o serie de gropi, resturile focului au fost depuse în vase²⁶.

Putem presupune că vatra pe care ardea focul (considerat ca rupt din soare, „frate mai mic al soarelui”) se bucura de o atenție deosebită la geto-daci, așa încât existența unui cult al vetrei pare neîndoielnică.

²¹ I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică. Cu specială privire la Transilvania*, Editura Științifică, București, 1969, p. 205.

²² Radu Vulpe, *Raport preliminar asupra săpăturilor arheologice de la Poiana, 1950*, în SCIV, I, 1951, 2, p. 196, fig. 18/3.

²³ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 205.

²⁴ Radu Vulpe și Silvia Teodor, *op. cit.*, p. 49.

²⁵ Valeriu Sârbu, *op. cit.*, p. 47.

²⁶ *Ibidem*.